

Lietuvos ir Latvijos XVI–XVIII a. bronzinių sietynų dekoro motyvai: tipologija, paplitimas, simbolika¹

Straipsnyje analizuojami XVI–XVIII a. Lietuvoje ir Latvijoje išlikusių bronzinių sietynų puošybos elementai: aptariama simbolika ir kultūriniai veiksniai, lėmę jų paplitimą vienu ar kitu laikotarpiu. Renesanso ir baroko stiliaus sietynų Lietuvoje išliko gerokai mažiau nei kaimyninėje Latvijoje. Išaiškinus dažniausius ir tipiškiausius Latvijos bronzinių sietynų dekoro elementus, daromos prielaidos apie Lietuvos interjeruose kabėjusias, bet neišlikusias apšvietimo priemones.

Reikšminiai žodžiai: sietynai, bronzos, Lietuva, Latvija, renesansas, barokas

Tyrimo kontekstas, problema ir tikslas

Ankstystviausi žinomi sietynų paminėjimai Lietuvos rašytiniuose šaltiniuose siekia XVI a. pabaigą. Peržiūrėjus didelę dalį XVII a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos bažnyčių inventorių paaiškėjo, kad netgi 36 proc. XVII a. šaltiniuose minimų sietynų yra bronziniai.² Šie skaičiai atspindi ir tendenciją Europoje: XVI–XVII a. vyraujanti sietynų gamybos medžiaga buvo bronzos, Lietuvoje ji išsilaikė ir visą XVIII a.

Peržiūrėjus muziejų fondus ir apvažiuojant daug Lietuvos bažnyčių, galima teigti, kad mus pasiekė labai mažai šaltiniuose aprašomų XVI–XVIII a. artefaktų – tik apie 15 bronzinių sietynų.³ Regis, išlikus tiek

¹ Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712-19-0135 „XVI–XVIII a. bronzos sietynų gamyba, raida ir išlikimas: atvejų analizė Lietuvoje ir Latvijoje“.

² Rezultatas gautas suskaičiavus sietynus, minimus 121 bažnyčios inventoriuje. Taip pat svarbu paminėti, kad XVII a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos bažnyčių inventoriuose 52 proc. atvejų sietynų medžiaga išvis nenurodoma, 11 proc. atvejų sietynai pagaminti iš tokių medžiagų kaip medis, ragai, ketus, skarda, geležis (Valtaité-Gagač (2015), 184–194).

³ Visuomenėi pasiekiami tik Kėdainių evangelikų reformatų ir Žeimelio evangelikų liuteronų bažnyčių sietynai. Visi kiti sietynai saugomi Lietuvos didžiųjų muziejų fonduose. Lietuvos

nedaug sietyių, panoramą padėtų atkurti rašytiniai šaltiniai. Deja, juose pateikiama mažai žinių: dažniausiai nurodoma sietyio kabėjimo vieta, šakų skaičius, medžiagiškumas, o sietyių dekoro ar puošybos elementai visai neminimi. Kad tiksliau įsivaizduotume, kaip atrodė Lietuvos bažnyčiose ir dvaruose kabėję ir šaltiniuose gausiai minimi bronziniai sietyniai, verta pasidairyti į kaimynines šalis.

Iki šiol tyrinėjant sietynius Lietuvoje dažnai remtasi Lenkijos apšvietimo priemonių duomenimis ir publikacijomis, tačiau visą šį laiką buvo itin jaučiamas kaimyninės Latvijos istorinių šviestuvų tyrimų stygius. Kad užpildytų šią spragą, 2020 m. podoktorantūros studijoms autorė sąmoningai pasirinko tyrinėti Latvijos senuosius bronzinius sietynius.⁴ To projekto dalis yra ir šis straipsnis. Derėtų nepamiršti ir istorinių ryšių: XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau – LDK) ir Livoniją siejo glaudūs politiniai ir ekonominiai prekybos ryšiai. Rygos uostas buvo LDK vartai į Vakarų Europos rinkas. Svarbiu prekybos keliu Ryga–Vilnius į mūsų kraštą importuoti šios šalies amatininkų dirbiniai⁵, galbūt ir apšvietimo priemonės.

Tikslas. Šiuo straipsniu siekiama išanalizuoti dviejų Baltijos šalių – Lietuvos ir Latvijos – XVI–XVIII a. bronzinių sietyių dekoro motyvus, išaiškinti jų kilmę, paplitimą ir simbolinę reikšmę. Gausiau išlikę pavyzdžiai Latvijoje pasitelkiami rekonstruojant prarastą šios rūšies paveldą Lietuvoje. Tokia lyginamoji analizė atliekama pirmą kartą.

nacionaliniame muziejuje saugomi 6 XVII–XVIII a. sietyniai, Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje – 1, Trakų istorijos muziejuje – 1, Valdovų rūmų muziejuje – 1, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje – 2.

⁴ Dr. Alantė Valtaité-Gagač podoktorantūros stažuotės tema „XVI–XVIII a. bronzos sietyių gamyba, raida ir išlikimas: atvejų analizė Lietuvoje ir Latvijoje“, įgyvendinimo laikotarpis – 2020 09 14–2022 09 13, Vilniaus dailės akademija.

⁵ Iš Eiliuotosios Livonijos kronikos žinoma, kad Rygos auksakaliai pagaminę karūnas Lietuvos karaliui Mindaugui ir karalienei Mortai (Butulis, Zunda (2020), 35). Lietuvoje nemažai išliko ir Latvijos liejyklose nuliėtų varpų. Remiantis tuo galima daryti prielaidą, kad su įvairiomis kitomis prabangos prekėmis į Lietuvą galėjo būti įvežta ir šios kaimyninės šalies liejykų pagamintų sietyių.

Sietynų atranka ir išlikimas Latvijoje

Kabančių apšvietimo priemonių ieškota katalikų ir evangelikų liuteronų bažnyčiose.⁶ Abiejų konfesijų maldos namų Latvijoje yra panašiai: evangelikų liuteronų bažnyčių – 287, katalikų bažnyčių – 289. Tačiau išlikę seni istoriniai sietynai pasiskirsto jose visai neproporcingai. Šiuo metu žinoma, kad XVII–XVIII a. bronzinių sietynų išliko 27-iose Latvijos evangelikų liuteronų bažnyčiose⁷ ir tik vienoje katalikų bažnyčioje⁸. Keletas senų vertingų egzempliorių saugoma viešuose interjeruose⁹ ir muziejuose¹⁰. Tokį skirtingą paveldo išlikimą Latvijos liuteronų ir katalikų bažnyčiose nulėmė keletas veiksnių. Latvija nuo seno buvo žinoma kaip protestantiškas kraštas, todėl pirmiausia čia imtos statyti liuteronų bažnyčios. Priešingai nei katalikų, liuteronų šventovių interjeras daug santūresnis ir rečiau iš naujo įrengiamas ar atnaujinamas. Konservatyvesnės liuteronų pažiūros galbūt ir nulėmė, kad sietynų išliko daugiau.

Tyrimų apžvalga

Iki šiol XVII–XVIII bronzinių sietynų dekoru elementai Lietuvoje aptarti vos poroje straipsnių. Svarbu paminėti metalo dirbinių restauratoriaus Gintaro Kazlausko 2016 m. Lietuvos dailės muziejaus „Metraštyje“

⁶ Dėl per pandemiją įvestų judėjimo apribojimų bažnyčių interjerų peržiūrai ir paveldo jose atrankai naudotos Latvijos skaitmeninių vaizdų duomenų bazės: <https://latvianchurches.eu/>, <https://www.europeana.eu/da>, <https://www.zudusilatvija.lv>, <http://foto.eks.lv/>. Sietynų atrankai naudoti Nacionalinės kultūros paveldo valdybos (*Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde*, toliau – NKMP) Paminklų dokumentacijos centro duomenys, už kuriuos nuoširdžiai dėkoju Lietuvos kultūros tyrimų instituto kolegėms Gabijai Surdokaitėi-Vitienei ir Daliai Vasilūnienei.

⁷ Bronziniai XVII–XVIII a. sietynai (iš viso 44 vnt.) išliko 27 toliau išvardytose evangelikų liuteronų bažnyčiose: Bauskės, Bikerio (Ryga) Šv. Kotrynos, Cėsių, Durbės, Eduolės, Landzės, Liepojos Šv. Onos, Liepojos Šv. Trejybės, Neretų, Nurmuižos, Piltinės, Rygos Šv. Jono, Rubenės, Rūjienos, Sabilės, Saldaus, Sakos (kitaip Sakaslejos), Satų, Sluokos, Subatės, Strazdės, Umurgos, Talsų, Tukumo, Valdemarpilio, Valmieros, Valkos evangelikų liuteronų bažnyčiose.

⁸ Bronzinis 1700 m. sietynas aptiktas tik Kuldygos Švč. Trejybės katalikų bažnyčioje.

⁹ Penki į Latvijos kultūros vertybių registrą įrašyti bronziniai XVII–XVIII a. sietynai puošia Rygos amatininkų Didžiosios gildijos (Amatų g. 6, dabar įsikūrusi Latvijos filharmonija) ir Mažosios gildijos (Amatų g. 5, dabar įsikūręs Rygos kultūros ir liaudies meno centras) istorinius pastatus.

¹⁰ Bronziniai XVI–XVIII a. sietynai saugomi Rygos istorijos ir laivininkystės, Tukumo ir Rundalės rūmų muziejuose.

publikuotą straipsnį „Radvilų žirandolis“¹¹. Autorius pateikia vieno vertingiausių Lietuvoje išlikusio sietyno istorinę analizę ir aptaria itin populiarių XVII–XVIII a. bronzinių sietynų puošybos elementą – dvigalvį erelį. 2019 m. „Kultūros paminkluose“ publikuotas šio tyrimo autorės straipsnis, kuriame aptarta sietynų Lietuvoje su žalčio / gyvatės formos šakomis raida, funkcionavimas ir ištakos, siekiančios Nyderlandus.¹² Kiek papildyta to paties straipsnio versija anglų kalba¹³ paskelbta žurnale „Art History and Criticism“. Naudingų įžvalgų apie naujai atrastas žalčio formos sietyno šakas Meškuičių bažnyčioje 2022 m. leidinyje „Lietuvos sakralinė dailė“ pateikė Dalia Vasiliūnienė.¹⁴ Atskirus sietynų aprašymus ir jų dekoru elementų analizę galima rasti nuo 2017 m. pildomame internetiniame Lietuvos sietynų paveldo kataloge.¹⁵ Kadangi Lietuvoje išliko sinagogose buvusių XVIII a. bronzinių sietynų, jų puošybos elementų simbolikai išsiaiškinti pravertė Aistės Niunkaitės-Račiūnienės išsami monografija „Lietuvos žydų tradicinio meno ir simbolių pasaulis“.¹⁶

Bronziniai sietynai Latvijoje beveik nenagrinėti. Pavieniai sietynai minimi keliuose atskiruose leidiniuose¹⁷, tačiau nėra jų visumą ar išsamiau pavienius dekoru elementus apžvelgiančių publikacijų. Verta paminėti, kad sietynams atrinkti, jiems datuoti pravertė 1969 ir 1984 m. publikuoti Latvijos kultūros vertybių sąrašai.¹⁸

Turint omenyje, kad sietynai buvo prabangos prekė¹⁹, o jų mados per importuotus dirbinius ar atvykėlius liejikus daugiausia sklido iš Vakarų Europos, šis tyrimas būtų neįmanomas be užsienio tyrėjų publikacijų. Sie-

¹¹ Kazlauskas (2016), 111–119.

¹² Valtaitė-Gagač, „Sietynų su žalčio / gyvatės formos šakomis...“ (2019), 134–147.

¹³ Valtaitė-Gagač, „Origin, Types, and Functioning...“ (2019), 5–20.

¹⁴ Vasiliūnienė (2022), 270–271.

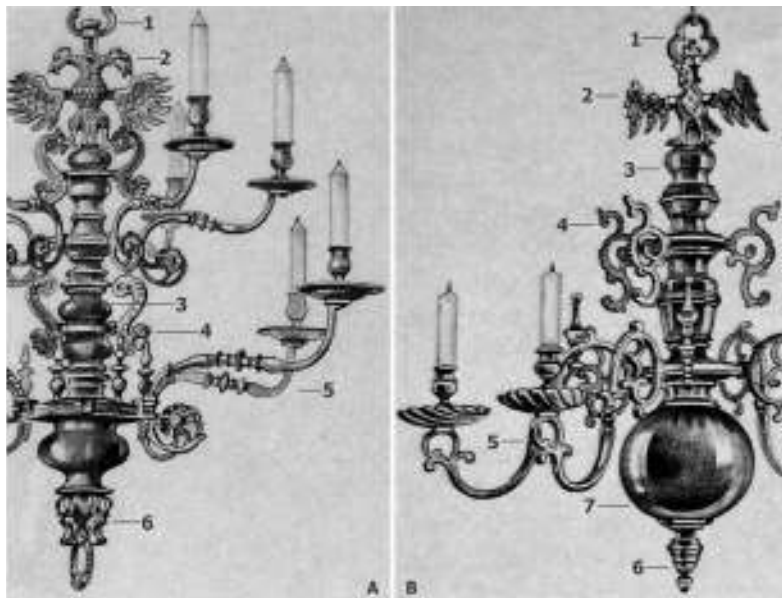
¹⁵ Internetinio katalogo autorė Alantė Valtaitė-Gagač, prieiga internetu: www.sietynupaveldas.lt.

¹⁶ Niunkaitė-Račiūnienė (2011).

¹⁷ Gotikinis XIV a. sietynas aprašytas leidinyje: Anteins (1988), 98–103; Cėsių evangelikų liuteronų bažnyčios sietyno istorija pateikta knygoje: Kalniņš (2015), 27; Bauskės evangelikų liuteronų bažnyčios sietynai minimi knygelėje: *Bauskas Sv. Gara baznīca* (1993), 28–30; Liepojos sietynai trumpai aprašyti knygoje: *Lancmanis* (1983), 62–66, 164–167; Augstkalnės evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas aptariamas knygoje: *Rundāle* (2001), 166.

¹⁸ Latvijas PSR kultūras (1969); Latvijas PSR vēstures (1984).

¹⁹ Apie tai rašyta straipsnio autorės disertacijoje (Valtaitė-Gagač (2015), 48, 64, 115).

1. A – renesansinis (XVI a. pab.–XVII a. I p.) ir B – barokinis (XVII a. II p.–XVIII a.) sietynai. Sietynų dalys: 1 – pakabinimo žiedas, 2 – viršūnė, 3 – kamienas, 4 – dekoru elementas / reflektorius, 5 – šaka, 6 – finialas / kamieno užbaigimas (kartais su nuleidimo žiedu), 7 – rutulys. Iš: Kurt Jarmuch, *Lichter leuchten in Abendland: Zweitausend Jahre Beleuchtungskörper*, Braunschweig: Klinkhardt & Biermann, 1967, p. 178–179, il. 163, 167

tytų su dvigalvio erelio ir Jupiterio skulptūrėlėmis paplitimą sinagogose, semantinę jų prasmę straipsnyje išsamiai apžvelgė Bar-Ilano universiteto Izraelyje profesorius Ilia Rodovas.²⁰ Sietynų su žalčio / gyvatės formos šakomis kilmę ir simboliką 1971 m. straipsnyje analizavo Berendas Dubbe'ė ir Fransas van Molle'ė.²¹ Vis dėlto reikšmingiausias senųjų bronzinių sietynų dekoru tyrimas – vokiečių mokslininkės Erdmute'ės Beate'os Mascher 2004 m. Kylio universitete apginta disertacija apie XVI–XVIII a. bronzos sietynus Šiaurės Vokietijoje.²² Tiksliai identifikuoti kai kuriuos dekoru elementus padėjo Franzo Saleso Meyerio dar 1917 m. išleistas „Ornamento vadovas“²³ ir Alexanderio Speltzo knyga „Ornamento stiliai“²⁴.

²⁰ Rodov (2004), 77–129.

²¹ Dubbe, Molle (1971), 21–40.

²² Mascher (2004).

²³ Meyer (1917).

²⁴ Speltz (1906).

Lietuvos ir Latvijos bronzinių sietynų puošybos tipai

Lietuvoje ir Latvijoje, kaip ir kituose Europos kraštuose, sietynais daugiausia buvo puošiamos reprezentacinės patalpos: bažnyčios, rotušės, pilių ir rūmų salės, turtingų miestiečių rezidencijos. Estetinė ir reprezentacinė paskirtis laikyta ne mažiau svarbi nei apšvietimo, todėl visais laikais sietynai buvo daugiau ar mažiau dekoruoti. Svarbiausi puošybos elementai telkėsi sietyno kamieno viršutinėje dalyje (1 pav.), pasitaikydavo jų ir kamieno apatinėje dalyje. Taip pat buvo dekoruojamos šakos, tarpai tarp šakų, reflektoriai, kartais pakabinimo žiedas viršuje ir sietyno nuleidimo žiedas apačioje. Lietuvoje ir Latvijoje vyravusius XVI–XVIII a. bronzinių sietynų dekoru elementus galima skirstyti į **krikščioniškus** (Švč. Mergelė Marija), **mitologinius** (dievai Jupiteris, Neptūnas, sirenos), **antropomorfinius** (įvairių laikotarpių ir kraštų kariai, vyrų veidai / kaukės), **zoomorfinius** (liūtai, ereliai, elniai, gyvatės / žalčiai, delfinai), **heraldinius** (dvigalviai ereliai) ir **augalinius** (žiedai, ūgliai, varpos, pumpurai). Vis dėlto šis skirstymas sąlyginis, nes kai kurie elementai, kaip antai liūtas ar elnias, gali būti priskirti ir prie zoomorfinės, ir prie krikščioniškos simbolių grupės. Pažvelgus į tipišką XVII a. sietyną, akivaizdu, kad vieni dekoru elementai didesni ir geriau matomi, kiti smulkesni, pasislėpę tarp šakų ir tik papildantys dirbinio kompoziciją, todėl skiriasi jų simbolikos reikšmingumas dirbinio visumoje. Straipsnyje dekoru elementai aptariami chronologiniu ir tarpusavio sąsajų principu.

Bene ankstyviausias išlikęs Latvijoje – gotikinis XV a. sietynas su Švč. Mergelės Marijos skulptūrele. Nors šis šviestuvas peržengia straipsnio chronologines ribas, jį paminėti svarbu vyravusio konteksto suvokimui.²⁵ Net iš 120 lietuvių detalių susidedantis ažūrinis sietynas puošė Šv. Kotrynos pranciškonų vienuolyno bažnyčią Rygoje²⁶, vėliau – Rygos amatininkų Mažosios gildijos rūmus. Šiuo metu sietynas saugomas Rygos istorijos ir laivininkystės muziejuje (2 pav.). Švč. Mergelės Marijos skulptūrele

²⁵ Nors minimi Latvijos gotikiniai sietynai peržengia straipsnio chronologines ribas, juos paminėti svarbu norint suprasti ir iki XVI a. vyravusį kontekstą, ir galbūt XVI a. egzistavusius, bet neišlikusius dirbinius.

²⁶ Banga, Levina (1988), 98.

2. XV a. sietynas iš Šv. Kotrynos pranciškonų vienuolyno bažnyčios Rygoje. Rygos istorijos ir laivininkystės muziejus, inv. Nr. VRVM 51887

įkomponuota kopytėlės pavidalo sietyno centre. Šakos išdėstytos dviem aukštais, jas laiko mažesnės, galbūt vienuolius vaizduojančios skulptūrėlės. Taikomosios dailės kūrinyje įamžintas Marijos gerbimas: įžiebus sietyną šviesa apgaubdavo Švč. Mergelės Marijos skulptūrėlę ir keldavo įspūdį, kad šviesa sklinda nuo jos. Lietuvoje privačioje kolekcijoje saugomi, tikėtina, XV a. sietyno su Švč. Mergelės Marijos skulptūrėle fragmentai (3 pav.). Kolekcijos savininko teigimu, fragmentai yra iš Latvijos Krustpilio

3. XV a. sietyno fragmentai iš Krustpilio (?), Latvijos. Privati kolekcija, Lietuva

teritorijos. Šie sietynai – plačiai Europoje išplitusios viduramžių teocentrinės pasaulėžiūros atspindys: mariologinių motyvų sietynai aptinkami tiek Skandinavijos, tiek Pietų Europos šalyse, pavyzdžiui, Serbijoje.²⁷ Nors minėti išlikę artefaktai iš Latvijos teritorijų siekia gotikos laikus, svarbu pabrėžti, kad XVI a. ir netgi XVII a. pradžioje Europoje sietynų su Švč. Mergelės Marijos skulptūrėlėmis dar pasitaikydavo. Tai patvirtina Lenkijos katalikų bažnyčiose išlikę dirbiniai: 1609 m. sietynas Varmės Lidzbarko (buv. Rytų Prūsija) Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje²⁸ (4 pav.), XVI a. pr. sietynas Grabuvo (buv. Rytų Prūsija) Švč. Mergelės Marijos

²⁷ Bikic (2008), 361–368.

²⁸ NPI, sietyno kortelės Nr. OLX 000 001 286, WRM 000 000 004 904.

4. 1609 m. sietynas Varmės Lidzbarko Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. NPI, sietyno kortelės Nr. WRM 000 000 004 904, 1973 →

Ėmimo į dangų bažnyčioje²⁹, 1576 m. sietynas Vordemytės Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje³⁰ ir netgi 1617 m. pagamintas sietynas Gdansko Šv. Mikalojaus bažnyčioje³¹. Remiantis šiais išlikusiais sietymais Lenkijoje, hipotetiškai galima svarstyti, kad tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje XVI–XVII a. galėjo būti bronzinių manierizmo stiliaus sietynų ir su Švč. Mergelės Marijos skulptūrėlėmis, tačiau Lietuvoje jų nė vienas neišliko. Jie galėjo būti panašūs į Varmės Lidzbarke bažnyčios sietyną (4 pav.) arba būti kamieninio tipo su skulptūrėle viršuje, kaip įprasta renesansiniams sietynams.

Renesansinių sietynų puošyboje dažnai aptinkamas **liūto galvutės** motyvas. Ji buvo montuojama sietyno kamieno apačioje. Liūto galva / kaukė – vienas archajiškiausių, dar gotikoje imtas naudoti zoomorfinis motyvas: tai patvirtina sietynų atvaizdai, užfiksuoti tapybos kūriniuose³², išlikę pavyzdžiai įvairiuose Europos muziejuose³³. Liūto galvute puoštas ir gotikinis Rygos istorijos ir laivininkystės muziejuje saugomas sietynas (2 pav.). XV a. šis motyvas, matyt, buvo dar populiariesnis nei XVI ar XVII a., nes sietynai dekoruoti ir tūpinčio liūto skulptūrėlėmis kamieno viršūnėje.

Lietuvoje liūto galva puoštų sietynų neišliko. Vis dėlto turint omenyje, kad šis zoomorfinis motyvas buvo viena dažniausių ir populiariausių XVI–XVII a. I p. Europos sietynų dekoru detalių, galima teigti, kad tokių apšvietimo priemonių Lietuvoje galėjo būti. Juolab kad Lietuvos bažnyčių inventoriuose bronziniai sietynai minimi jau XVII a. I p., sietynų su šiuo dekoru nemažai išliko katalikų bažnyčiose kaimyninėje Lenkijoje³⁴. Latvijoje žinomi bent 6 sietynai su liūto galvutėmis / kaukėmis³⁵,

²⁹ NPI, sietyno kortelės Nr. OLX 340 000 705, WRM 000 000 003 183.

³⁰ NPI, sietyno kortelės Nr. ELX 000 002 238, WRM 000 000 007 037.

³¹ NPI, sietyno kortelės Nr. GDX 000 001 536, PMR 000 000 002 768.

³² Sietynas, apačioje puoštas liūtuko veiduku, atvaizduotas gerai žinomame Jano van Eycko 1434 m. paveiksle „Arnolfini vedybos“.

³³ XV a. II p.–XVI a. I p. gotikiniai sietynai, kurių kamienai užbaigti liūto veiduku, saugomi Valstybiniame Amsterdamo muziejuje (ol. *Rijksmuseum*) (inv. Nr. BK-NM-9698-8, BK-NM-9698, BK-NM-9387-A-16), Metropolitano meno muziejuje (inv. Nr. 1975.1.1421, 47.10150, 64.101.1530).

³⁴ Sietynai, dekoruoti liūto kauke, išliko Varmės Lidzbarke, Grabuvo, Vormedytės, Gdansko, Vilčentos bažnyčiose Lenkijoje – jte visi gotikiniai arba renesansiniai ir puošia katalikų bažnyčias.

³⁵ Durbės, Umurgos, Neretų, Tukumo, Sakos (kitaip Sakaslejos) ir Rygos Šv. Jono evangelikų liuteronų bažnyčių sietynai Latvijoje. Žinoma, kad Sesavos evangelikų liuteronų bažnyčioje taip pat būta sietyno su liūto dekoru elementu, tačiau dirbinyš neišliko.

5. Durbės evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas. 1609. NKMP Paminklų dokumentacijos centras, bylos Nr. 08-04-III, IV-27-D-1721

jie buvo pagaminti XVI a. II p. arba XVII a. I p. Verta paminėti dydžiu ir dekoru išsiskiriantį 1609 m. Durbės evangelikų liuteronų bažnyčios sietyną, užbaigtą šiuo motyvu (5 pav.), 2017 m. restauruotą Tūkumo evangelikų liuteronų bažnyčios kabantį šviestuvą (6 pav.). Svarbu pridurti, kad barokiniai XVII a. II p.–XVIII a. sietynai šiuo motyvu jau nebepuošiami. To priežastis buvo ne tik besikeičiantis tam tikrų dekoru elementų populiarumas, bet ir sietynų formos / struktūros pasikeitimai: renesansiniai sietynai neturėjo rutulio arba jis buvo gana mažas, dar „neišsivystęs“, todėl liūto galvutė kamieno apačioje funkcionavo kaip dekoratyvus akcentas (1 pav.). Kiek vėliau, XVII a. II p. ir XVIII a., barokinių sietynų akcentas – stambus nublizgintas rutulys / sfera, kurį sietyno

6. Tukumo evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas. XVII a. I p. Tukumo muziejus, inv. Nr. TMNM 42613, Līvos Lielmanē nuotr., 2021

kamieno pačiame gale užbaigia nedidelė smailė ar pumpuras, dar kitaip vadinamas finialu³⁶.

Sietyno apačioje montuojama stilizuota liūto galva buvo derinama su viršūnėje montuojama Švč. Mergelės Marijos figūrėle arba dvigalviu ereliu. Šventajame Rašte liūtas minimas per šimtą kartų kaip klasikinis drąsos, jėgos, kovos ir kilnumo simbolis. Jis taip pat siejamas su Prisiškėlimu: Viduramžiais manyta, kad liūtukai atsivedami negyvi ir po trijų dienų tėvas savo galingu riaumojimu prikelia juos gyventi. Ši paralelė buvo siejama su trimis dienomis, per kurias Kristus mirė ant kryžiaus ir prisiškėlė.³⁷ Taip pat Naujojo Testamento knygoje – Apokalipsėje (Apr 5, 5)

³⁶ Finialas (lot. *finire* – užbaigti) – lelijos žiedo, pumpuro arba drapiruotos vazos pavidalo dekoracijos elementas. Taikomas architektūroje ir baldų puošyboje, žr. *Dailės žodynas* (1999), 125.

³⁷ Biedermann (2002), 243.

7. Tukumo evangelikų liuteronų bažnyčios, Vilniaus arkivyskupijos ir Rygos Šv. Jono evangelikų liuteronų bažnyčios sietynai su delfinų motyvais

Jėzus prilyginamas liūtui: „Štai nugalėjo liūtas iš Judo giminės, Dovydo atžala.“³⁸ Matyt, dar gotikoje imta naudoti liūto – Kristaus ar Prisikėlimo – paralelė buvo tęsiama ir renesansinių sietynų puošyboje.

XVI a. bronzinius sietynus imta puošti panašiomis į žuvį vandens būtybėmis (7 pav.). Jas galima matyti liūto nasruose kamieno apačioje (5, 6 pav.) kaip žvakių šviesą sustiprinantį ir kartu dekoratyvų elementą, montuojamą tarpuose tarp šakų vainikų. Jos taip pat dažnai išlietos ant sietyno šakų – kartais preciziškai, su daug smulkių detalių, kartais kaip sustorėjimas su vos atpažįstamais vandens būtybės elementais (26 pav.). Žuviai šių gyvių priskirti neleidžia pražiota, tarsi į užriestą snapelį panaši burna (kartais vaizduojama su dantimis) bei sustorintas iškeltas ir kai kada akanto lapeliu pagražintas viršugalvis. Remiantis F. S. Meyerio knygoje „Ornamento vadovas“ publikuotais pavyzdžiais, galima teigti, kad ši į žuvį panaši būtybė yra **delfinas**³⁹, dažnai naudotas tiek pasaulietinės,

³⁸ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* (1997), 177.

³⁹ Meyer (1917), 86–90.

8. Sietyno šakos su delfinų motyvais. LNM, inv. Nr. IM-4583. Vytauto Bartkevičiaus nuotr., 1980

ties sakralinės paskirties objektų puošyboje. Motyvas aptinkamas ant LDK Valdovų rūmuose saugomo sietyno (25, 7 pav.), taip pat delfiniais dekoruotos Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomos pavienės šakos (8 pav.). Latvijoje šviestuvų su šiuo motyvu išliko daug daugiau (žinomi bent 6 vnt.): 1609 m. Durbės evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas (5 pav.), XVI a. Tukumo evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas (6 pav.), Rygos Šv. Jono evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas (7 pav.), Liepojos Švč. Trejybės evangelikų liuteronų katedros sietynas (27 pav.), Umurgos ir Neretų evangelikų liuteronų bažnyčių sietynai.⁴⁰

Aiškinantis simboliką, pravartu prisiminti jau anksčiau minėtą 1609 m. pagamintą Varmės Lidzbarko Šv. Petro ir Povilo bažnyčios

⁴⁰ Žinoma, kad Sesavos evangelikų liuteronų bažnyčioje taip pat būta sietyno su delfinų dekoru elementu, tačiau dirbiny nesiliko.

Lenkijoje sietyną⁴¹ (4 pav.). Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu skulptūra apgaubta konstrukciškai ją laikančių trijų virbų, dekoruotų eilutėmis suvertais delfiniais. Toks elemento panaudojimas liudija teigiamą jo reikšmę, šio elemento kilmė gali būti siejama dar su Antikos arba ankstyvosios krikščionybės laikotarpiu. Senovės Romoje ir Viduržemio jūros regione tikėta, kad delfinai mirusiųjų sielas gabena į Palaimintųjų salas, pomirtinį pasaulį. Šį reiškinį patvirtina ir archeologiniai radiniai – Viduržemio jūros regiono kapavietėse mirusiųjų rankose dažnai randamas delfino atvaizdas, jų reljefais puošti ir antkapiai. Delfinas, šio ir nemirtingųjų pasaulio tarpininkas, buvo perimtas ir ankstyvosios krikščionybės mene, kur galbūt laikytas Kristaus Išganytojo, Kristaus Gelbėtojo simboliu.⁴² Vis dėlto neatmetama galimybė, kad dažnai naudotas kaip dekoratyvinės dailės renesansinis motyvas nesuteikiant jam ypatingos simbolinės prasmės.

Toliau aptariant renesansinius sietynų dekoru motyvus, svarbu paminėti Europoje gana retus šviestuvus su **žalčio / gyvatės** formos šakomis (9 pav.). Jie buvo išsamiai analizuoti autorės lietuviškame ir angliškame straipsniuose (žr. 12 ir 13 išnašas). Keturi visiškai išlikę taip dekoruoti sietynai saugomi didžiuosiuose Lietuvos muziejuose.⁴³ Išliko ir pavienių šakų bažnyčiose, privačiose kolekcijose ir muziejuose.⁴⁴ Latvijoje originalių, renesansinių taip puoštų sietynų kol kas neaptikta, žinomi tik vėlyvi, greičiausiai XIX a. II p.–XX a., grubokai pagaminti egzemplioriai Rundalės rūmų muziejuje ir Mencendorfo namų muziejuje Rygoje.

Nuosekliai peržvelgus Vakarų Europos muziejų kolekcijas paaiškėjo, kad elegantiškai susirangiusios gyvatės motyvas sietynų šakose turi

⁴¹ NPI, sietyno kortelės Nr. OLX 000 001 286, WRM 000 000 004 904.

⁴² Becker (1995), 50; Metford (2001), 58.

⁴³ Tikėtina, kad seniausias, XVI a. pab.–XVII a. I p. sietynas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje, inv. Nr. IM-4618. Jame saugomas ir kitas XVI a. pab.–XVII a. I p. arba XIX a. II p. pagamintas sietynas, inv. Nr. IM-13029. Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje saugomas XVII a. sietynas, inv. Nr. TM-2332; Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje – tikėtina, XIX a. pagamintas sietynas, inv. Nr. Tt-1699.

⁴⁴ Žinoma, kad pavienių XVII–XIX a. sietynų šakų su žalčio / gyvatės dekoru esama Baga-slaviškio ir Meškuičių bažnyčiose (už informaciją dėkoju Lietuvos kultūros tyrimų instituto kolegėms), Lietuvos nacionaliniame muziejuje ir trijų asmenų privačiose kolekcijose.

9. Sietynas su gyvatės / žalčio šakomis ir ereliu. XVI a. pab.–XVII a. I p. (?). LNM, inv. Nr. IM-13029. Kęstučio Stoškaus nuotr., 2017

būti siejamas su Amsterdame 1598–1638 m. aktyviai dirbusio liejiko Hanso Rogierio pavarde. Remiantis daugiausia šio amatininko kūrybai dėmesio skyrusių istorikų B. Dubbe'ės ir F. Molle'ės analizės duomenimis, galima teigti, kad meistras liejėš ne tik žvakides, bet ir sietynus su gyvatės formos šakomis, olandiškai vadinamus *slangenkroon* (liet. *gyvačių vainikas*).⁴⁵ Autoriai taip pat mini išlikusias ir kiek grubesnio darbo, grei-

⁴⁵ Šio liejiko sukurtos sieninės žvakidės su gyvatės / žalčio motyvais išliko Šv. Baltramiejaus katalikų bažnyčioje Antverpeno priemiestyje Merksme (Šiaurės Belgija), dvi sieninės žvakidės šiuo metu saugomos Harlemo vyskupo muziejuje (Vakarų Nyderlandai) bei Nyderlandų nacionaliniame meno ir istorijos muziejuje Amsterdame. Du meistro sietynai išliko Biureno ir Eke-Vilio

10. Hansas Rogieris. Sieninė žvakidė. 1599. Nyderlandų nacionalinis meno ir istorijos muziejus, obj. Nr. BK-BR-946-S

čiausiai kitose dirbtuvėse nulietas, šio deko žvakides ir sietytus, o tai leidžia manyti, kad taip puošti sietytai buvo populiarūs.

Aiškinantis simbolius tikriausiai nėra kito prieštaringiau vertinamo gyvūno kaip gyvatė / žaltys. Dėl tariamo atsinaujinimo išsineriant iš odos, bet gyvenimo žemės plyšiuose šis gyvūnas simbolizuoja klasingumą ir kartu prisikėlimą, šviesą ir tamsą, gėrį ir blogį. Gyvatės vaizdavimas krikščioniškame mene dažnai susipynęs su drakono vaizdavimu. Lotyniškas žodis *draco* reiškia ir „gyvatę“, ir „drakoną“, abu jie krikščionybės tradicijoje simbolizuoja velnią.⁴⁶ Vis dėlto labiausiai šių renesansinių šviestuvų deko simboliką padeda išsiaiškinti bibliniai siužetai ir pačių žvakidžių įrašai. Nyderlandų nacionaliniame meno ir istorijos muziejuje Amsterdame saugoma sieninė žvakidė (10 pav.). Ji sudaryta iš kartušo formos laikiklio su

reformatų bažnyčiose Nyderlanduose, vienas sietytas anksčiau puošė Dordrechto augustijonų bažnyčią (dabar priklauso žymaus bankininko ir kolekcininko Simono van Gijno namui-muziejui Dordrechte) Nyderlanduose.

⁴⁶ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* (1997), 81.

liūto galvute, į kurią įstatyta susirangiosios gyvatės formos šaka su taurele žvakei. Kartušo pakraščiuose išlietas įrašas su liejiko inicialais ir data: *Saugokitės gyvatės ugnies ir būkite drąsūs kaip liūtai, Hans Rogier, 1599*. Šioje alegorijoje jau anksčiau aptartas liūtas kaip drąsos, jėgos ir kilnumo simbolis aiškiai priešinamas negatyviam, klastingam gyvatės / žalčio įvaizdžiui.

Sietynų su žalčio / gyvatės formos šakomis simboliką padeda suprasti ir Šventojo Rašto istorijos. Senajame Testamente, Skaičių knygoje (Sk 21, 4–9), rašoma: „Mozės vedami izraelitai leidosi nuo Horo kalno, bet netekę kantrybės jie kalbėjo prieš Dievą ir Mozę. Viešpats už nepaklusnumą žmonėms pasiuntė ugningus žalčius (nuodingas gyvates). Jie gelė žmones, ir nuo to daug izraeliečių mirė. Žmonės maldavo gelbėti nuo nelaimės. Tuomet, Viešpaties lieptas, Mozė padirbdino „varinį žaltį“, į kurį pažiūrėję izraelitai pasveikdavo ir likdavo gyvi.“⁴⁷ Šioje istorijoje „varinis žaltys“, kurį Mozė pakelia dykumoje, tampa Išganytojo įvaizdžiu.⁴⁸ Renesansiniai sietynai su gyvatės / žalčio formos šakomis pagaminti iš vario lydinio, taigi, viena vertus, savo medžiagiškumu jie primena Mozės padirbintą gyvybes gelbėjusį „varinį žaltį“. Kita vertus, daug sietynų šakų su žvakėmis galuose simboliškai galėjo priminti Viešpaties siųstus mirtį nešančius „ugninius žalčius“. Vienaip ar kitaip tiek ugniniai žalčiai, tiek gyvybes gelbėjęs varinis žaltys – Viešpaties įrankiai. Sietynai su daugybe žalčio formos šakų maldos namuose galėjo būti kaip vaizdinė metafora, priminimas būti budriems ir tvirto tikėjimo.

Kaip priešingybė gyvatės / žalčio įkūnijamam nuodėmingumui, sietynuose buvo vaizduojami ne tik jau aptarti liūtai, bet elniai ir ereliai. Sietynai su **elnių motyvais** aptinkami ne taip dažnai, tačiau Lietuvoje turime išlikusį jau anksčiau minėtą Valdovų rūmuose saugomą sietyną (11, 25 pav.). Šie motyvai taip pat būdingi, manoma, sinagogoje kabėjusiam sietynui, šiuo metu saugomam Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje (13 pav.). Latvijoje sietynų su elnių motyvais kol kas neaptikta.

Elniais sietynus dekoruoti imta dar gotikoje. Žinomi išlikę pavyzdžiai vidurio Lenkijoje: XV a. sietynas Lisevo bažnyčioje.⁴⁹ Panašios

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Biedermann (2002), 138.

⁴⁹ *Katalog zabytków sztuki w Polsce* (1976), 107, il. 368.

11. Vilniaus arkivyskupijos sietyno šakos dekoru elementas – elnias. XVI a. pab.–XVII a. Mindaugo Kaminsko nuotr., 2017

struktūros XV a. belgiško sietyno kopija saugoma Metropolitano muziejuje Niujorke.⁵⁰ Minėtuose gotikiniuose sietynuose ramiai tupintys kilnūs elniai vaizduojami apsupti žemiau besirangančių drakonų, krikščionybės tradicijoje simbolizavusių velnią. Ši sietynuose perteiktą siužetą paaiškina pasakojimas ankstyvosios krikščionybės veikale „Physiologus“, kai elnias prispjauo vandens į kiekvieną žemės plyšį, kuriame tūno pasislėpusios nuodingosios gyvatės, tada jas ištraukia ir sutrypia. Veikale sakoma: „Taip sunaikink, Viešpatie, gyvatę, velnią dangiškuoju vandeniu.“⁵¹ Elnias ne tik sietas su gyvybės vandeniu, stovintis ant gyvatės, šėtono galvos, jis tapatinamas su Kristumi.⁵²

⁵⁰ Niujorko Metropolitano muziejuje saugoma 1450 m. Dinano regione (Belgija) pagaminto sietyno kopija (1875 m.), obj. Nr. 1975.1.1421.

⁵¹ Biedermann (2002), 109.

⁵² *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* (1997), 71.

12. Sietynas. XVIII a. LNM, inv. Nr. IM-4621. Kęstučio Stoškaus nuotr., 2017

Elnio motyvas buvo paplitęs Lietuvos žydų tradiciniame mene. Tyrėjos A. Niunkaitės-Račiūnienės duomenimis, elnias buvo vaizduojamas medinių aron kodešų sparnuose kartu su kitais gyvūnais (liūtu, ereliu, leopardu) ir suvokiamas kaip tarnystės Viešpačiui metafora. Jai paaiškinti autorė pateikia traktato „Pirkei avot“ ištrauką: „Būk stiprus kaip leopardas, lengvas kaip erelis, miklus kaip elnias, stiprus kaip liūtas, kad įgyvendintum savo Dangaus Tėvo valią“ (5, 23).⁵³ Vaizduotas pavieniui, kaip ant sietyno, saugomo Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje, jis galėjo simbolizuoti žmogaus sielos veržimąsi Dievop. Tokia metafora matyti ir Šabato himne „Jedid Nefes“: siela lekia kaip elnias, kad būtų arti Dievo, nes toks karštas yra sielos troškimas būti Šechinos artimaja.⁵⁴

⁵³ Niunkaitė Račiūnienė (2011), 359.

⁵⁴ Šechina – judaizmo ir kabalos terminas, perteikiantis Dievo buvimą, juntamą ir fizine prasme (kaip dieviškos galios apraiška) (Aistė Niunkaitė Račiūnienė (2011), 361, 362).

13. Sietynas su elnių ir dvigalvių erelių motyvais. XVIII a.–XIX a. I p.
NČDM, inv. Nr. Tt-1707. Povilo Jarmalos nuotr., 2019

Dar viena priešingybė gyvačių įkūnijamam blogiui – erelis. Jis vadinamas paukščių karaliumi ir nuo seniausių laikų dėl savo aukšto skrydžio siejamas su saule, šviesa, dangumi. Ereliai priskiriamos tos pačios savybės kaip feniksui, todėl Viduramžiais jis buvo laikomas atgimimo, krikšto simboliu ir pirmiausia siejamas su Kristumi.⁵⁵ Matyt, tokią simboliką erelis įkūnijo ir Lietuvos nacionalinio muziejaus sietyne (9 pav.): išskleistais sparnais virš besirangančių gyvačių vainiko. Kalbant apie paukščius, sietynų viršūnės, kartais ir šakos, dekoruotos stilizuotų **paukščių** motyvais: tokių išliko ir Latvijoje⁵⁶, ir Lietuvoje⁵⁷ (12 pav.), jie paplitę visoje Euro-

⁵⁵ Biedermann (2002), 111–114.

⁵⁶ Latvijoje stilizuotų paukščių motyvais dekoruoti Talsų, Tukumo, Satų, Liepojas Šv. Onos evangelikų liuteronų bažnyčių sietynai.

⁵⁷ Stilizuotais paukšteliais puošti trys Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomi sietynai: inv. Nr. AFD-338, IM-4621, IM-13029.

14. Žeimelio evangelikų liuteronų bažnyčios sietynų viršūnės – dvigalviai ereliai. XVIII a. (?), XIX a. I p. Alantės Valtaitės-Gagač nuotr., 2020

poje. Dėl sparnų ir skrydžio paukščiai nuo seno laikyti tarpininkais tarp žemės ir dangaus.⁵⁸

Daug dažniau nei paprasto erelio motyvas, sietynų viršūnės nuo Renesanso laikų puoštos **dvigalviais ereliais**. Lietuvoje turime keturis išlikusius sietynus su šiuo simboliu: du saugomi Žeimelio evangelikų liuteronų bažnyčioje (14 pav.), po vieną Kėdainių evangelikų liuteronų bažnyčioje (15 pav.) ir Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje (13 pav.). Remiantis ikonografiniais šaltiniais galima teigti, kad sietynas su šiuo motyvu kabėjo ir Klaipėdos Šv. Jokūbo evangelikų liuteronų bažnyčioje.⁵⁹ Latvijoje sietynų su dvigalviais ereliais išliko bent 12-oje evangelikų liuteronų bažnyčių.⁶⁰ Šis sietynų dekoro motyvas apskritai yra vienas dažniausių XVI–XVIII a. Europoje, tačiau ar visais atvejais jis heraldinis?

⁵⁸ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* (1997), 231.

⁵⁹ Šv. Jokūbo evangelikų liuteronų bažnyčios fotografija (iš Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešosios bibliotekos virtualios parodos „Klaipėdos krašto bažnyčios“: <http://leidiniai.klavb.lt/lt/virtualios-parodos/baznycios/klaipedos-baznycios.html>).

⁶⁰ Durbės, Bauskės (3 vnt.), Eduolės, Umurgos, Liepojos Švč. Trejybės, Sakos (Sakaslejos), Nurmuižos, Sabilės, Strazdės, Rubenės, Tukumo, Rygos Šv. Jono (2 vnt.) evangelikų liuteronų baž-

15. Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios sietynas. XVI a. pab.–XVII a. I p. Gintaro Kazlausko nuotr., 2016

Dvigalvio erelio herbą pirmiausia naudojo Bizantijos imperija (330–1453), vėliau jį perėmė Habsburgų valdoma Šventosios Romos imperija (962–1806) (16 pav.). Rusijoje dvigalvis erelis buvo žinomas jau XV a. II p. (17 pav.), mat Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas III 1472 m. vedė Bizantijos imperatoriaus dukterėčią Sofiją. Skelbdamasis Bizantijos imperatoriaus įpėdiniu jis perėmė ir jos herbą – Dvigalvį erelį. Vis dėlto šis herbas buvo nepopuliarus ir Rusijoje ilgą laiką dominavo senasis simbolis – Maskvos globėjas šv. Jurgis. Dvigalvis erelis Rusijoje įsigalėjo tik XVIII a. pradžioje, o Šv. Romos imperijos erelio išvaizdą rusiškasis perėmė tik XIX a. pabaigoje.⁶¹

Vieną didžiausių ir gražiausių Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios sietyną su ereliais restauravo ir jį išsamiai aprašė restauratorius G. Kazlauskas (15 pav.). Šio sietyno dvigalvį erelį autorius atributuoja kaip

nyčiose. Taip pat sietynai su dvigalviais ereliais saugomi Kuldygos katalikų bažnyčioje, Rundalės rūmų muziejuje (priklausė Augstkalnės evangelikų liuteronų bažnyčiai), Tukumo muziejuje (iš Tukumo evangelikų liuteronų bažnyčios). Iš viso Latvijoje žinoma per 18 bronzinių XVII–XVIII a. sietynų su dvigalviais ereliais.

⁶¹ Kazlauskas (2016), 115, 116.

compta 3 fe 16 1500 ...

Das heilig Römisches Reich

J. M. III. 1553

Gedruckt in Augspurg durch

34

pefchoor

mit Lampf seinen gelidern.

16. David de Necker. Šv. Romos imperijos herbas, 1510. Reproduktoara iš: <https://commons.wikimedia.org>

17. Rusijos herbo – Dvivalgio erelio ikonografinė raida 1472, 1699 ir 1883 m.
 Reprodukuota iš: <https://commons.wikipedia.org>

Habsburgų, argumentuodamas, kad Radvilos buvo Šv. Romos imperijos kunigaikščiai, šį titulą gavę iš pačių imperatorių Habsburgų. Autoriaus teigimu, sietynas negali būti siejamas su Rusijos imperija, nes tuo metu, kai jis buvo pagamintas, Dvivalgio erelio herbas dar nebuvo toks populiarus ir taip plačiai naudojamas.⁶² Kaip matyti, sietynas puoštas net ne vienu, o keliais dvigalviais ereliais: vienas jų dirbinio viršuje, dar keli ant ažūrinio rutulio apatinėje dalyje (15 pav.). Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčioje kabančio sietyno kopiją galima pamatyti Vilniuje Šv. Paraskevės cerkvėje (kopijos autorius rest. G. Kazlauskas). Kiti du sietynai su dvigalviais ereliais kabo Žeimelio evangelikų liuteronų bažnyčioje, iki 1783 m. priklausiusiai Bauskės diecezijai. Ši liuteronų bažnyčia apskritai buvo viena seniausių ir dabartinės Latvijos, ir Lietuvos teritorijoje. Žeimelio bažnyčios sietynų ereliai plačiai išskėstais sparnais, be karūnų (14 pav.). Mažesnio sietyno erelis lietas grubiai, jį vos įmanoma atpažinti. Tokio pat grubaus liejimo erelis puošia ir renesansinį Tukumo evange-

⁶² *Ibid.*, 117.

likų liuteronų bažnyčios sietyną (6 pav.).⁶³ Aptarti Žeimelio evangelikų liuteronų ir Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčių sietynų ereliai tarsi artimesni Habsburgų herbo Erelio vaizdavimo tipui. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje saugomas, tikėtina, sinagogoje kabėjęs sietynas su dvigalvių erelių lietais atvaizdais jau kitokios, rusiškam herbui artimesnės ikonografijos: ereliai su trimis karūnomis, ilgais kaklais ir sučiauptais snapais, skeptru ir valdžios obuoliu (13 pav.). Vis dėlto nevertėtų daryti skubotų išvadų.

Daug dėmesio sietynams su dvigalvio erelio motyvu sinagogose skyrė profesorius I. Rodovas. Jo teigimu, iki Antrojo pasaulinio karo sietynai su dvigalviais ereliais (viena arba trimis karūnomis) aškenazių⁶⁴ sinagogose buvo įprastas reiškiny. ⁶⁵ Tačiau autorius pastebi, kad nėra nuolatinio ryšio tarp žydų atsidavimo šaliai, kurioje jie apsistojo, ir erelių vaizdavimo ant sietynų. Tyrimų duomenimis, dvigalviai ereliai lenkų sinagogose paplito dar iki padalijimo, o tai nereiškė lojalumo Abiejų Tautų Respublikai. Sietynai su baltuoju viengalviu ereliu paplito padalytos Lenkijos rusiškose ir austriškose teritorijose, ir tai reiškia, kad simbolika turi būti siejama su platesne erelio reikšme.⁶⁶ Anot tyrėjos A. Niunkaitės-Račiūnienės, negalima atmesti prielaidos, kad erelio motyvo vaizdavimui žydiškoje ikonografijoje turėjo įtakos Europos heraldika. Vis dėlto žydiškame pasaulyje erelis – išskirtinai dieviškosios valdžios simbolis, o jo dvi galvos įkūnija pagrindines vienatinio Dievo savybes – Galią ir Gailestingumą.

Dvigalviai ereliai Lietuvoje aptinkami ne tik ant sietynų. 2012 m. rudenį Bažnytinio paveldo muziejuje buvo eksponuotas iš Krokuvos dominikonų vienuolyno atgabentas Šventojo Kryžiaus relikvijorius (18 pav.). LDK unitų metropolitas Rapolas Korsakas jį padaryti užsakė Vilniaus auksakaliui Hornui Renteliui 1637 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Vladislovo IV Vazos ir Cecilijos Renatos Habsburgaitės

⁶³ Restauruotas sietynas dabar saugomas Tūkumo muziejuje.

⁶⁴ Aškenaziai – žydai, viduriniais amžiais gyvenę abipus Reino slėnio ir plitę į Rytų Europą, bei jų palikuonys. Pavadinimas kilęs iš hebrajiško Vokietijos pavadinimo *Aškenaz* (*Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/askenaziai/>).

⁶⁵ Rodov (2004), 77.

⁶⁶ *Ibid.*, 85–87.

tuoktūvių proga. Relikvijoriaus centre – dvigalvis erelis išskėstais sparnais, jo krūtinėje – Šventojo Kryžiaus relikvija.⁶⁷ Centrinė relikvijoriaus kompozicija tarsi atkartoja Šv. Romos Habsburgų herbo su Nukryžiuotoju ikonografiją (16 pav.). Vis dėlto pati dirbinio sakralinė paskirtis / prigimtis diktuoja, kad dvigalvis erelis dirbinyje jau yra ne tik heraldikos motyvas, bet galbūt ir Kristaus metafora.

Be abejonės, plačiai visoje Europoje paplitę sietynai su dvigalviais ereliais galėjo reikšti simpatiją ar dinastinius, administracinius ryšius su kuria nors imperija, tačiau gausus sietynų su šiuo motyvu palikimas sakraliniuose krikščionių pastatuose leidžia daryti prielaidą ir apie platesnę, sakralinę, dvigalvio erelio reikšmę.

Kaip matyti, kai kurie anksčiau aptarti sietynų dekoru motyvai, tokie kaip Švč. Mergelė Marija, liūto galvutės ir elniai, atkeliavo iš gotikos ir vis dar buvo naudojami XVI ar XVII a. sietynų puošyboje. Tačiau svarbu paminėti, kad Renesanso, vėliau ir Baroko laikotarpiu, sietynus imta dekoruoti alegoriniais **antikos mitologijos motyvais**.

Vienas populiariausių barokinių bronzinių sietynų dekoru elementų – mitologijoje minimas **dievas Jupiteris**. Latvijoje sietynų, puoštų šiuo elementu, išliko bent 7 evangelikų liuteronų bažnyčiose (19 pav.). Dauguma sietynų, dekoruotų šia skulptūrele, datuojami XVII a. vid.–II p.⁶⁸ Lietuvoje visiškai išlikusio sietyno su šiuo dekoru elementu neturime, išsaugotas tik fragmentas, liudijantis, kad tokių sietynų mūsų krašte galėjo būti. Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugoma skulptūrelė „Kernavės Perkūnas“ (20 pav.). Kaip rašo istorikas Gintautas Vėlius, į mokslo akiratį pirmą kartą „Perkūnas“ pateko 1858 m., kai Adomo Honorio Kirkoro sudarytame Senienų muziejaus eksponatų kataloge jis, kaip bene svarbiausias muziejaus eksponatas, įrašytas pirmu numeriu.⁶⁹ Daugiau

⁶⁷ Laucevičius, Vitkauskienė (2001), 135, 136.

⁶⁸ Neretų evangelikų liuteronų bažnyčioje sietynas su Jupiterio ant erelio skulptūrele buvo pagamintas 1647 m., Rūjienos bažnyčioje – 1652 m., Liepojos Šv. Onos – 1677 m., Valdemarpilio – 1695 m., Subatės, Bauskės ir Saldaus evangelikų liuteronų bažnyčiose – tikėtina, XVII a. II p. Žinoma, kad sietynai su Jupiterio skulptūrėlėmis buvo, tačiau neišliko Spruktų katalikų bažnyčioje bei Jelgavos ir Bikerio (Ryga) Šv. Kotrynos evangelikų liuteronų bažnyčiose.

⁶⁹ Vėlius (2014).

← 18. Hornas Rentelis. Šventojo Kryžiaus relikvijorius, 1637 m., Vilnius.

Krokuvos dominikonų Švč. Trejybės konventas. Bažnytinio paveldo muziejaus fotoarchyvas

19. Subatės evangelikų liuteronų bažnyčios Latvijoje sietynas. XVII–XVIII a. NKMP Paminklų dokumentacijos centras, neg. Nr. 8054, 1975 m. nuotr.

nei šimtmetį ši skulptūrėlė buvo laikoma vieninteliu populiaraus senovės lietuvių ir baltų mitologijos dievo Perkūno atvaizdu. Anuomet smarkiai romantizuotą visuomenės požiūrį iliustruoja ir tai, kad 1905–1907 m. buvo išleistas atvirukas su skulptūrėlės atvaizdu.⁷⁰ Iš tiesų jau XIX a. būta dvejonių dėl šios skulptūrėlės pirminės paskirties, o XX a. 7 deš. Lietuvos istorikai dar rimčiau ėmė svarstyti, kad galbūt tai Žemutinėje Saksonijoje pagamintos žvakidės koja.⁷¹ Daugėjant taikomosios dailės tyrimų Europoje, o muziejams ir bibliotekoms suskaitmeninus ir paskelbus daugelį rinkinių, galima tvirtai teigti, kad ši 12 cm detalė yra sietyno viršuje montuojamas dekoru elementas. Tą patvirtina ir vertikaliai skulptūrėlės einanti ertmė, per kurią ji buvo užmauta ant kamieną formuojančio sietyno strypo. Remiantis išlikusių pavyzdžių ikonografija

⁷⁰ Atvirukas „Perkūnas iš Kernavos“, apie 1905–1907 m., saugomas ŠAM, inv. Nr. GEK 99183/1. Prieiga internetu: https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/150000035417094?s_id=vdhrhoIJe4Riiuj3&cs_ind=55&valuable_type=EKSPONATAS.

⁷¹ Bumblauskas (2005), 61.

20. Sietyno detalė. XVII–XVIII a. LNM, inv. Nr. AR 690:1. Kęstučio Stoškaus nuotr., 2021

Latvijoje, Lenkijoje ir Vokietijoje, galima teigti, kad Lietuvos nacionalinia­me muziejuje saugomam „Perkūnui“, tiksliau – Jupiteriui, trūksta erelio, ant kurio jis skrietų, ir jėgos / valdžios simbolio (ieties, buožės ar skeptro).

Sietynai su Jupiterio skulptūrėle XVII–XVIII a. buvo labai popula­rūs Vokietijoje, tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad ten jie puošė ne tik evangelikų reformatų, bet ir katalikų bažnyčias (pavyzdžiui, sietynas Prėco benediktinų vienuolyne).⁷² Jie buvo populiarūs ir Belgijoje, Nyderlanduo­se, Danijoje, Švedijoje, neabejotina, ir daug kitų Europos kraštų. Taip pat žinomi išlikę pavyzdžiai Lenkijos katalikų bažnyčiose (netoli pasienio su Kaliningrado sritimi Varpūnų katalikų bažnyčioje).⁷³ Tai, kad šio deko­ro sietynai buvo visuotinai populiarūs XVII–XVIII a., patvirtina ir pro­fesorius I. Rodovas⁷⁴: autorius remiasi kito tyrėjo Guido Schoenbergero

⁷² Mascher (2004), 70, il. 120–122.

⁷³ Varpūnų katalikų bažnyčios sietynas, Lenkija, XVIII a. J. Liżewskio nuotr., iš: NPI, sietyno kortelės Nr. WRM 000 000 010702 // OLX 000 002886.

⁷⁴ Rodov (2004), 82–83.

publikacija, kurioje teigiama, kad sietynai su Jupiterio skulptūrele kabėjo Vormso miesto sinagogoje Vokietijoje ir *Altneuschul* sinagogoje Prahoje.⁷⁵ Išsiaiškinus paplitimo teritoriją ir funkcionavimo erdves matyti, kad sietynai su Jupiterio skulptūrele Europoje funkcionavo ir žydų, ir katalikų, ir evangelikų reformatų ar liuteronų maldos namuose.

Į rūpimiausią klausimą, kodėl ant sietynų vaizduojamas Jupiteris, padeda atsakyti to meto kultūrinio konteksto suvokimas. Italijoje prasidėjęs ir XIV–XVII a. visoje Europoje klestėjęs Renesansas pasižymėjo antropocentrine pasaulėžiūra. Renesanso mokslininkų dėmesio centre buvo žmogus ir jį supanti aplinka, gamtos reiškiniai. Šiam laikotarpiui būdingi didieji geografiniai atradimai, reikšmingi astronominiai laimėjimai, o Antika tuo metu buvo suvokiama kaip „aukso amžius“. Renesanso autoriai perėmė antikinius įvaizdžius ir ikonografines schemas, o tai atsispindi to meto raiziniuose. Pavyzdžiui, XVI a. II p. raiziniuose keturios gamtos stichijos vaizduojamos kaip mitologinės būtybės: vandens stichija kaip dievas Neptūnas⁷⁶, ugnies stichija, lotyniškai *Ignis*, kaip senovės Romos dangaus, dienos šviesos dievas Jupiteris⁷⁷ (21 pav.). Taigi sietyną – tiesiogiai su ugnimi, šviesa ir apšvietimu susijusį daiktą – XVI a. pabaigoje pradėta dekoruoti ugnies stichiją ir dangiškąją šviesą įkūnijančia dievo Jupiterio skulptūrele. Jupiterio ryšį su ugnimi ir jėga taikliai atspindi iliustracija karališkosios Prancūzijos kariuomenės inžinieriaus Francio Malthuso 1650 m. išleistoje knygoje apie artileriją⁷⁸ (22 pav.). 135 knygos puslapyje pavaizduotas ant erelio sėdintis Jupiteris, žemyn į siena aptvertą miestą laidantis žaibus, matyt, buvo aiškiai suprantama personifikuota kalba to meto žmogui. Kaip vyriausiasis Olimpo dievas, Jupiteris galėjo simbolizuoti ir aukščiausiąjį teisingumą. Vokiečių tyrėja E. B. Mascher

⁷⁵ Schoenberger (1964), 288–292.

⁷⁶ Neptūno įvaizdžiu vanduo perteikiamas 1587 m. Johanno Sadelerio ir Dircko Barendszo raizinyje (Valstybinis Amsterdamo muziejus, inv. Nr. RP-P-OB-7471). Prieiga internetu: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.168675>.

⁷⁷ Dievas Jupiteris ant erelio – 1587 m. Johanno Sadelerio ir Dircko Barendszo raizinys „Ugnis, personifikuota dievo Jupiterio“ iš serijos „Keturi elementai kaip mitologinės figūros“ (Valstybinis Amsterdamo muziejus, inv. Nr. RP-P-OB-7472). Prieiga internetu: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.168676>.

⁷⁸ Knyga yra vienas svarbiausių XVII a. leidinių Europoje apie artileriją: Malthus (1650).

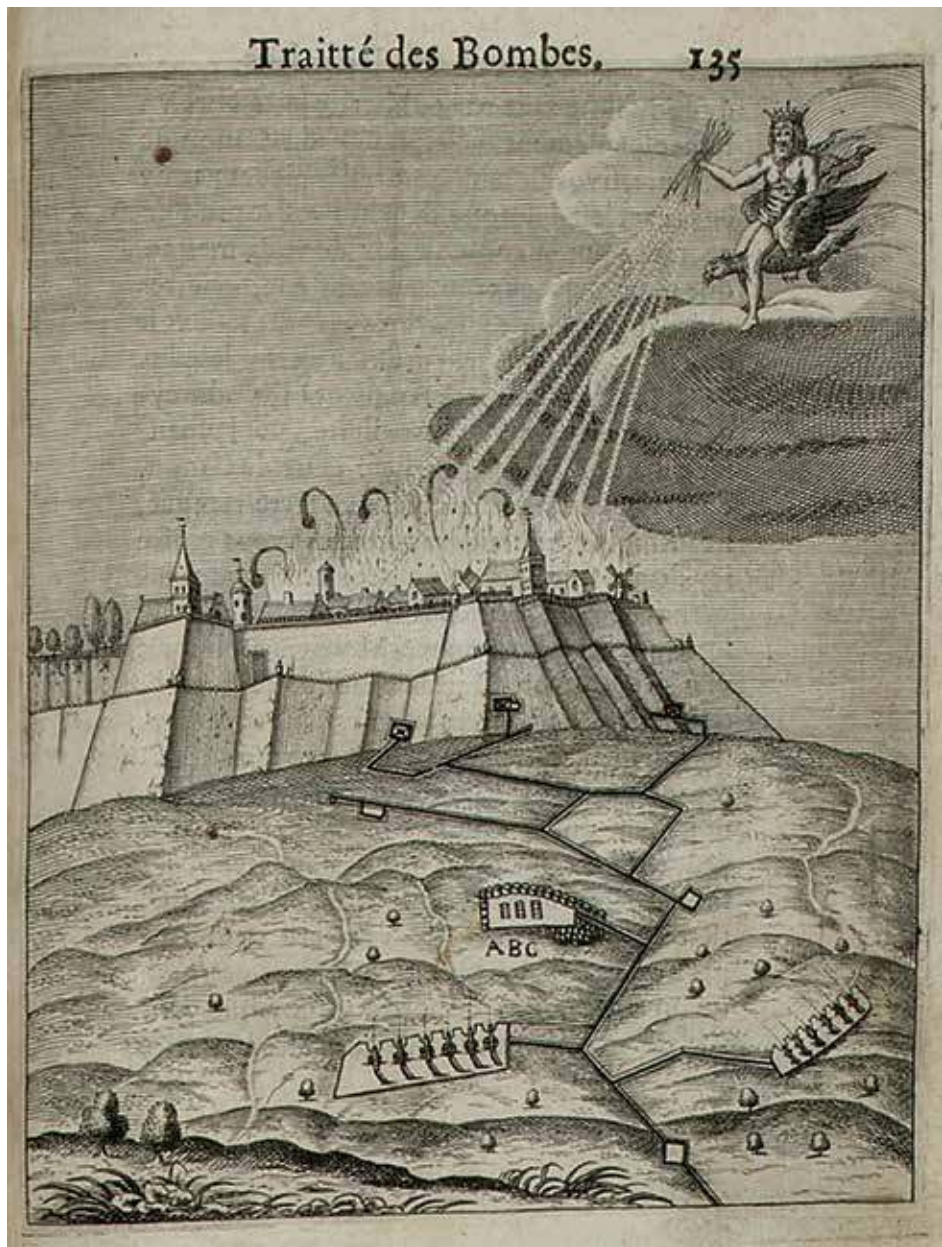

21. Dievas Jupiteris, vaizduojamas kaip ugnis, iš serijos „Keturi elementai kaip mitologinės figūros“. 1587. Valstybinis Amsterdamo muziejus, inv. Nr. RP-P-OB-7472

pateikia įžvalgą, kad nepažabotai skriejantis ant erelio nugaros pažinimo ir atradimų kupiname Renesanso laikotarpyje Jupiteris taip pat galėjo būti siejamas su pasaulio ir visatos begalybe.⁷⁹ Kaip tik šią reikšmę gerai atspindi faktas, kad Jupiterio atvaizdu buvo dekoruojami ne tik sietynai, bet ir kiti to meto dirbiniai, pavyzdžiui, laivai ir papuošalai. Jų piešiniai saugomi garsiausiuose Europos muziejuose.⁸⁰

⁷⁹ Mascher (2004), 100.

⁸⁰ Hanso Collaerto 1581 m. sukurtas papuošalo piešinys su Jupiterio atvaizdu, Antverpenas (Viktorijos ir Alberto muziejus, inv. Nr. E.879-1912; prieiga internetu: <http://collections.vam.ac.uk/item/O720383/print-hans-collaert/>); Jeano Beraino 1693 m. sukurtas laivo dekoru piešinys, Prancūzija (Viktorijos ir Alberto muziejus, inv. Nr. E.1943-1991; prieiga internetu: <http://collections.vam.ac.uk/item/O146390/design-for-the-decoration-of-drawing-jean-berain-the/>).

22. Knygos iliustracija, vaizduojanti siena apjuostos tvirtovės puolimo techniką.
Is: Francis Malthus, *Pratique de la Guerre...*, Paris, 1650. Metropolitanu muziejus, inv. Nr. 959.9 M292

23. Žeimelio evangelikų liuteronų bažnyčios sietynas. XVI a. pab.–XVII a. I p. arba XIX a. I p. Alantės Valtaitės-Gagač nuotr., 2020

XVI–XVIII a. sietynų viršūnės puoštos **karių** skulptūrėlėmis. Sesavos evangelikų liuteronų bažnyčios Latvijoje (sietynas saugomas Rundalės rūmuose) ir Žeimelio evangelikų liuteronų bažnyčios Lietuvoje sietynų viršuje vaizduojamas karys su šalmu, šarvais ir odiniu diržiniu sijonu (23 pav.). Tokia apranga būdinga senovės Romos kariams. Analogiškos karių skulptūrėlės puošia Vokietijoje išlikusius sietynus⁸¹, vadinasi, Žeimelio ir Sesavos evangelikų liuteronų bažnyčių sietynai ar bent šio tipo dekoru provaizdis yra atkeliavęs iš germaniškų kraštų. Motyvą padeda paaiškinti XVI a. paplitę ražiniai. Renesanso epocha buvo nevienalytė ir labiau nei bet kuriuo kitu laikotarpiu plito astrologinių simbolių ir alegorinių mitologinių personažų vaizdiniai.⁸² Leistos serijos iliustruotų tomų apie planetų įtaką

⁸¹ Mascher (2004), il. 54, 56, 59 (Šv. Marieno evangelikų bažnyčia Barto mieste, Šv. Mykolo bažnyčia Oitine ir Goslaro rotušė Vokietijoje).

⁸² Andrijauskas (2017), 263, 264.

IVPIDTER

25. Vilniaus arkivyskupijos sietynas (saugomas Valdovų rūmuose). XVI a. pab.–XVII a.
Mindaugo Kaminsko nuotr., 2017

pasaulio kraštams. Viktorijos ir Alberto muziejuje saugomi 1530–1550 m. raižiniai, kuriuose personifikuotai atvaizduotos 7 planetos. Jupiteris, didžiausia Saulės sistemos planeta, dažnai vaizduotas ne tik kaip vežimu važiuojantis žaibus laidantis senovės graikų dievas, bet ir kaip senovės Romos karys (24 pav.). Kartais jis raižiniuose jaunas, kartais kaip barzdotas vyresnio amžiaus vyras, dažniausiai dešinėje rankoje laikantis iškeltą kalaviją, kaire prilaikantis skydą. Vokietijos sietynuose Jupiterio skyde dažniausiai iškalamas sietyno fundatorių herbas ar aukojimo įrašas. Vis dėlto norint patvirtinti prielaidą, kad Jupiteris vaizduotas kaip senovės Romos karys, reikėtų išsamesnių XVI–XVIII a. sietynų tyrimų platesniame Europos kraštų kontekste.

LDK Valdovų rūmų muziejaus fonduose⁸³ saugomas Vilniaus arkivyskupijos sietynas su renesansinio kario skulptūrėle (25 pav.). Jo kopijomis papuoštos ir atstatytų rūmų salės. Atrodo, jog buožę rankoje laikantis

⁸³ Sietynas priklauso Vilniaus arkivyskupijai, originalas saugomas LDK Valdovų rūmų muziejaus fonduose. Valdovų rūmų salėse galima pamatyti nemažai jo kopijų.

← 24. Jupiterio planetą vaizduojantis Georgo Penczo 1523–1530 m. raižinys. Iš serijos „Septynios planetos“. Viktorijos ir Alberto muziejus, inv. Nr. E.199B-1892

vyras galėtų būti LDK dvaro pareigūnas (pvz., etmonas). Tačiau peržiūrėjus daug LDK didikų ir etmonų portretų aiškiai matyti XVI a. Vakarų Europoje ir mūsų krašte vyravę aprangos skirtumai. Ant sietyno vaizduojamo vyro apdarai tipiškai Vakarų Europos XVI a. 2–3 deš. Pagrindinis drabužis – su plačiomis dekoratyviomis rankovėmis, didele kvadratine iškirpte, klostuotu sijonu juostomis apsiūtais kraštais – vadinamas *sajanu*. Pasmakrėje matyti tankiai paraukti marškiniai, buvę madingi XVI a. I p. Galva pridengta berete su prigludusiu atlanku šonuose. Po sajanu matyti kelius siekiančios kelnės.⁸⁴ Apavas – lengvos viršuje atviros korpės su plačiu ir buku priekiu, vokiškai vadinamos *Kuhmaulschuh* (pažodžiui – *karvės snukio* batai). Rašytiniai šaltiniai liudija, kad sajanus XVI a. I p. vilkėjo LDK valdovo rūmų dvariškiai, o XVI a. II p. ir atokesnėse LDK vietovėse gyvenantys bajorai. Beretės Lietuvoje nešiotos rečiau, o lengvas korpės dėl atšiauriaus Lietuvos klimato galėjo avėti tik artimiau su valdovo rūmais bendraujantieji.⁸⁵ Vis dėlto, remiantis vokiečių renesanso tapytojų darbais, galima teigti, kad skulptūrelė greičiausiai perteikia XVI a. I p. vokiečių valstybės pareigūną ar samdytą pėstininką landsknechtą. Kaip tik šiuos karius vaizduojančios skulptūrelės ypač dažnai montuotos XVI–XVIII a. sietynų viršūnėse Vokietijoje.⁸⁶

Sietynų su karių skulptūrelėmis simboliką išsamiai savo disertacijoje aiškina vokiečių tyrėja E. B. Mascher. Anot autorės, visas karių skulptūrelės (tarp jų netgi dievo Jupiterio) sieja tai, kaip jos vaizduojamos – jie rodo tuos pačius gestus – pakelta dešinė ranka, sulenkta kairė arba išskėstos rankos.⁸⁷ Toks vaizdavimas asocijuojasi su pasirengimu kovai, apsauga ir tvirtumu. Šios karių skulptūrelės ant sietynų perkopia įprastos šviesos simbolikos ribas ir turi būti siejamos su socialine, religine ir politine žinia. Tyrėja remiasi Pauliaus laiško romiečiams 13 skyriaus eilutėmis: „Kiekviena siela tebūna klusni aukštesnėms valdžioms, nes nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo. Esančios valdžios yra Dievo nustatytos.“ Autorė

⁸⁴ Matušakaitė (2003), 74–76, 86.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Mascher (2004), il. 68, 71, 72.

⁸⁷ *Ibid.*, 87.

26. Sietyno šaka su vyro veido profiliu ir delfino motyvu. XVII a.–XVIII a. pr. LNM, inv. Nr. IM-4584. Vytauto Bartkevičiaus nuotr., 1980

27. Sietynas Liepojos Švč. Trejybės evangelikų liuteronų katedroje. 1614.

NKMP Paminklų dokumentacijos centras, neg. Nr. 68591. Fot. 1985

karių skulptūrėles interpretuoja kaip teisingumo vykdytojus ir dieviškos tvarkos žemėje palaikytojus.⁸⁸

Tęsiant antropomorfinių motyvų temą, verta paminėti Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomą XVII–XVIII a. sietyno šaką su jauno vyro veido profiliu (26 pav.). Tokių sietynų su skirtingais vyrų veidais (kartais barzdotų, kartais be bardų, su skirtingomis kepurėmis ir šukuosenomis) išliko daugelyje Europos kraštų. Viena vertus, jie galėjo būti patogi dekoru detalė, atspindinti to meto vyraujančias madas⁸⁹, tačiau tokia išvada taikytina ne visiems sietynams. 1614 m. pagaminto sietyno Liepojos Švč. Trejybės evangelikų liuteronų katedroje⁹⁰ (27 pav.) šakos puoštos barzdoto vyro su karūna profiliu. Šio šviestuvo šakų linkiai dekoruoti delfinais, o tarpai tarp šakų vainikų – mitinėmis būtybėmis žirgais, kurių kanopos panašios į plaukmenis, o užpakalinė dalis užbaigiama

⁸⁸ *Ibid.*, 101.

⁸⁹ *Ibid.*, 55.

⁹⁰ NKMP Paminklų dokumentacijos centras. Bylos „Sv. Trīšvienības luterāņu baznīca“, Nr. 08-04-III, IV-26-1451, 1459, 1463.

28. Raižinys, vaizduojantis senovės Romos dievą Neptūną. 1635–1660. Valstybinis Amsterdamo muziejus, inv. Nr. RP-P-2004-330-40

žuvies uodega. Visi šie trys motyvai kartu vaizduojami neatsitiktinai. Kaip anksčiau minėta, Renesansas pasižymėjo Antikos tradicijų gaiviniu ir dvasinių vertybių bendrumu.⁹¹ Sietynai buvo puošiami ne tik dievo Jupiterio, bet ir vieno iš aukščiausiųjų Olimpo dievų **Neptūno atvaizdu**. Ant šakos vaizduojamas pagyvenęs vyras su ilga barzda ir karūna – tai atitinka „vandenų valdovo“ įvaizdį, o jūrų žirgai (pusiau žuvis, pusiau arkliai) buvo Neptūno atributas.⁹² Tipišką Neptūno vaizdavimą patvirtina ir Nyderlanduose 1635–1660 m. sukurtas raizginys (28 pav.).

Dar vienas Renesanso laikotarpiu imtas naudoti antikinis dekoru motyvas sietynų puošybai – **sirenos**. Lietuvoje sirenomis puoštas Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios bronzinis sietynas (15, 29 pav.) ir medinis renesansinis Zapyškio sietynas su elnio ragais.⁹³ Sirenos vaizduojamos su sparnais, ornamentuota į uodegą panašia galūne. Latvijoje sirenomis puošti Durbės (5, 30 pav.), Neretų ir Rygos Šv. Jono evangelikų liuteronų bažnyčių sietynai, ant jų sirenos vaizduojamos be sparnų, ilga surangyta uodega ir labiau panašios į undines. Tyrėjai pripažįsta, kad sirenų vaizdavimas laikui bėgant varijavo: iš pradžių jos – moterys su paukščio sparnais, vėliau su sparnais ir paukščio kojomis arba žuvies uodega.⁹⁴ Viduramžiais sirenomis vadintos ir undinės, o prancūzų kalboje jas abi apibūdina tas pats žodis *sirène*. Kaip ir kitų renesansinių motyvų, šio reikšmę galima paaiškinti remiantis graikų mitologija. Sirenos dažniausiai suvokiamos kaip demoniškos būtybės, savo dainomis viliojusios jūrininkus į pakrantės uolas. Dėl to krikščionybėje įsitvirtino sirenų kaip žemiškų pagundų ir nuodėmės atvaizdas. Sirenos taip pat buvo Persefonės (derlingumo deivės ir mirusiųjų pasaulio karalienės) palydovės. Kai Persefonę pagrobė mirusiųjų karalystės dievas Hadas, jos buvo paverstos paukščiais, kad padėtų rasti deivę. Senovės graikai sirenas manė esant pomirtinio pasaulio mūzomis,

⁹¹ *Dailės žodynas* (1999), 357.

⁹² Graikų ir romėnų dievų olimpas, iš: Lietuvių žodynas. Prieiga internetu: <https://mokslai.lietuviuzodynas.lt/lietuviu-kalba/graiku-ir-romenu-dievu-olimpas>.

⁹³ Zapyškio sietynas paminėtas dėl ornamentikos. Elnio galvos formos su ragais sietynai į straispniį dėl medžiagiškumo neįtraukiami, sirenos vaizduojamos kartuše aplink medinę elnio galvą.

⁹⁴ Becker (1995), 232.

29. Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios sietyno detalė. XVI a. pab.–XVII a. I p. Gintaro Kazlauskio nuotr., 2012

30. Durbės evangelikų liuteronų bažnyčios sietyno detalė – undinė. 1609. NKMP Paminklų dokumentacijos centras, bylos Nr. 08-04-III, IV-27-D-1721

31. Šv. Sebaldo antkapinio paminklo fragmentas – žvakidė. 1508–1519. Šv. Sebaldo bažnyčia, Niurnbergas. Iš: K. Jarmuch, *Lichter leuchten in Abendland: Zweitausend Jahre Beleuchtungskörper*, Braunschweig: Klinkhardt & Biermann, 1967, p. 162

jos dažnai vaizduotos ant antkapinių paminklų, vazų.⁹⁵ 1508–1519 m. vokiečių skulptorius Peteris Vischeris vyresnysis su sūnumis sukūrė puošnų antkapį anglosaksų misionieriui šv. Sebaldui (31 pav.). Šis Šv. Sebaldo bažnyčioje Niurnberge esantis antkapis laikomas vokiečių renesanso šedevru, kampuose jis puoštas keturiomis sirenų formos žvakidėmis.⁹⁶

Be abejonės, XVI–XVIII a. bronziniai sietynai Lietuvoje ir Latvijoje puošti **augaliniais motyvais**. Jie dažniausiai aptinkami ant sietynų šakų kaip susisukę ūgliai, pumpurai arba žiedai (32 pav.). Šviestuvų puošyboje šie elementai reikšmingi, tačiau dėl ribotos straipsnio apimties plačiau neanalizuojami.

⁹⁵ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internetu: <https://www.vle.lt/straipsnis/sirenos/>.

⁹⁶ Jarmuch (1967), 162.

32. Augaliniai motyvai ant Durbės evangelikų liuteronų bažnyčios, Lietuvos nacionalinio muziejaus, Tūkumo evangelikų liuteronų bažnyčios sietynų

Išvados

Apžvelgus Lietuvos ir Latvijos XVI–XVIII a. dažniausiai aptinkamus bronzinių sietynų dekoru elementus, pasitvirtino išvada, kad jų analizei neišvengiamai reikia daug platesnio istorinio Europos sietynų raidos konteksto. Tik išsiaiškinus to meto kultūrinį kontekstą, pasitelkus užsienio tyrėjų žinias ir išlikusius pavyzdžius kaimyninėse šalyse, galimos objektyvios išvados apie Baltijos kraštuose vyravusių sietynų dekoru elementų kilmę ir jų paplitimą.

Dera pasakyti, kad visi Lietuvos ir Latvijos išvardyti bronzinių sietynų dekoru elementai aptinkami tokiose Europos kraštuose kaip protestantiškoji Vokietija, Nyderlandai, Švedija ar katalikiška Lenkija. Remiantis tuo, galima teigti, kad renesansinių ir barokinių sietynų formos ir jų dekoru mados buvo nulemtos ne vietinės, o Vakarų kultūros, kuri į mūsų žemes pateko su importuojamais dirbiniais ir iš Vakarų atvykusiais dirbti liejikaiis.

Renesansinių sietynų puošyboje vis dar buvo naudojami kai kurie gotikiniai motyvai (liūto kaukė, elnias, galbūt neišlikę, bet galėję egzistuoti mariologiniai motyvai). Pamažu Vakarų Europoje įsigalėjus antro-

pocentrinei, antikos mitologija paremtai pasaulėžiūrai, keitėsi ir šviestuvų dekoravimo mados. XVI–XVIII a. gaminami sietynai su dievų Jupiterio ir Neptūno, mitologinių būtybių – sirenų atvaizdais. Taip pat galima manyti, kad masiškai išplinta su tam tikrų valstybių klestėjimu susijęs heraldinis dekoras – dvigalvis erelis. Nors šio motyvo kilmė glaudžiai susijusi su heraldika, būtų klaidinga visais atvejais jį laikyti tik palankumo kuriai nors imperijai ženklui.

XVII–XVIII a. Lietuvos ir Latvijos bronzinių sietynų viršūnės, kaip svarbiausia ir matomiausia sietynų dalis, buvo puošiamos erelio, dvigalvio erelio, dievo Jupiterio ir kario skulptūrėlėmis. Žinant, kad Latvijoje funkcionavo gotikiniai sietynai su Švč. Mergelės Marijos skulptūrėle, galima daryti prielaidą, kad Latvijoje, galbūt ir Lietuvoje, galėjo būti ir renesansinių taip dekoruotų sietynų. Sietynų viršūnėse montuoti ne atsitiktiniai, o laikotarpiui aktualūs ir svarbūs simbolinės reikšmės dekoruoti elementai. Tai galėjo būti alegoriniai ugnį / dangišką šviesą simbolizuojantys dekoruoti motyvai, dieviškosios tvarkos palaikytojų žemėje ar dieviškąją globą simbolizuojantys motyvai, taip pat politines sąsajas ar palankumą žymintys heraldiniai dekoruoti elementai.

Didžioji dalis Lietuvos XVII a. šaltiniuose minimų apšvietimo priemonių iki mūsų dienų neišliko, tačiau jos galėjo būti puoštos daugelyje Europos kraštų paplitusiais ir tiems laikams įprastais dekoruoti motyvais, tokiais kaip Švč. Mergelė Marija, liūto veidai ar alegorinė dievo Jupiterio skulptūrėlė.

Publikuoti šaltiniai

Becker Udo, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1995.

Biedermann Hans, *Naujasis simbolių žodynas*, Vilnius: Mintis, 2002.

Bumblauskas Alfredas, *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005.

Dailės žodynas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. XI: *Dawne województwo Bydgoskie*, pod red. Ta-deusza Chrzanowskiego, z. 4, Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Sztuki, 1976.

- Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sud. Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Latvijas PSR kultūras pieminekļu saraksts*, Rīga: Gada, 1969.
- Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļu saraksts*, Rīga: Avots, 1984.
- Meyer Franz Sales, *A Handbook of Ornament*, New York: Architectural Book Publishing Company, 1917.
- Metford John, *Krikščionybė: realijos ir legendos*, Vilnius: Alma littera, 2001.
- Rundāle: Pils muzejs: Kolekcijas*, Rīga: Jumava, 2001.
- Speltz Alexander, *Styles of Ornament*, New York: Grosset & Dunlap, 1906.

Literatūra

- Andrijauskas Antanas, *Vakarų estetika ir meno filosofija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- Anteins Aleksis, *Bronza Latvijā: pa metālu ieguves un apstrādes vēstures lappusēm*, Rīga: Zinātne, 1988.
- Banga Vita, Marina Levina, *Rīgas dievnami: arhitektūra un māksla*, Rīga: Zinātne, Apgads Mantojums, 2007.
- Berend Dubbe, Frans van Molle, De Amsterdamse Geelgieter Hans Rogiers van Harrelbeke (†1638), *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, 1971, vol. 22, p. 21–40.
- Bikić Vesna, Hanging Chandeliers from the Territory of Medieval Serbia (Viseći svećnjaci sa područja srednjevekovne Srbije), *Annales. Ser. Hist. Sociol.*, 2008, vol. 18, p. 361–368.
- Bruģis Dainis, *Bauskas Sv. Gara baznīca. 1594–1994*. Novads nr. 7. Informatīvais biļetens, Bauska: Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejs, 1993.
- Butulis Ilvars, Zunda Antonijs, *Latvijas istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopediju leidybos centras, 2020.
- Jarmuch Kurt, *Lichter leuchten in Abendland: Zweitausend Jahre Beleuchtungskörper*, Braunschweig: Klinkhardt & Biermann, 1967.
- Kalniņš Gundars, *Cēsu Svētā Jāņa baznīca*, Cēsis: Cēsu Kultūras un tūrisma centrs, 2015.
- Kazlauskas Gintaras, Radvilų žirandolis, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 18, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2016, p. 111–119.
- Lancmanis Imants, *Liepāja no baroka līdz klasicismam*, Rīga: Zinātne, 1983.
- Laucevičius Edmundas, Vitkauskienė Birutė Rūta, *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Malthus Francis, *Pratique de la Guerre. Contenant l'usage de l'Artillerie, Bombes & Mortiers, Feux Artificiels & Petards, Sappes & Mines, Ponts & Pontons, Tranchees*

- Œ Travaux, avec l'ordre des Assauts aux Breches. Ensemble vn traite des Feux de Joye/ par le sieur de Malthvs...*, Paris: Chez Gervais Clousier, au Palais, sur les degrez de la sainte Chapelle, 1650.
- Mascher Erdmute Beate, *Kronleuchter Lux ad illuminandas gentes, Studien zu Schafikronleuchtern aus Messing des 16. bis 18. Jahrhunderts in Norddeutschland*, Preetz, Holstein, 2004.
- Matušakaitė Marija, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003.
- Niunkaitė Račiūnienė Aistė, *Lietuvos žydų tradicinio meno ir simbolių pasaulis*, Vilnius: Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, 2011.
- Rodov Ilia, The Eagle, its Twin Heads and Many Faces: Synagogue Chandeliers Surmounted by Double-Headed Eagles, *Studia Rosenthaliana: Jewish Ceremonial Objects in Transcultural Context*, Belgija: Peeters Publishers, 2004, vol. 37, p. 77–129.
- Schoenberger Guido, A Late Survival of Jupiter Fulgur, *Essays in Memory of Karl Lehmann*, ed. L. Freeman, New York: Locust Valley, 1964, p. 288–292.
- Valtaitė-Gagač Alantė, Origin, Types, and Functioning of Chandeliers with Serpent Arms: from Netherlands to Lithuania, *Art History & Criticism / Meno istorija ir kritika*, 2019, Nr. 15, p. 5–20.
- Valtaitė-Gagač Alantė, *XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietynų paveldas Lietuvoje*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2015.
- Valtaitė-Gagač Alantė, Sietynų su žalčio / gyvatės formos šakomis ištakos, raida ir funkcionavimas: nuo Nyderlandų iki Lietuvos, *Kultūros paminklai*, Vilnius: Savastis, 2019, Nr. 23, p. 134–147.
- Vasiliūnienė Dalia, Pakabinamosios žvakidės (sietyno elementai), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 3: *Kužiai–Pavekiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 270–271.
- Vėlius Gintautas, Kernavės Perkūnas – bažnytinės žvakidės koja, *Orbis Lituaniae*, 2014. Prieiga internetu: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/kernaves-perkunas-baznytines-zvakides-koja/1401>.

Alantė Valtaitė-Gagač

The motifs of décor in bronze chandeliers in Lithuania and Latvia from the 16th to 18th century: typology, prevalence, symbolism⁹⁷

Summary

The paper analyses, for the first time, the motifs of the décor of bronze chandeliers in Lithuania and Latvia from the 16th to 18th century. It uses the more abundant examples in Latvia to reconstruct the lost heritage of chandeliers in Lithuania and examines the variety, origin, and symbolism of the decorative motifs. Latvia, which shares a border with Lithuania, was chosen for the study because of the abundant heritage of bronze chandeliers from the 16th to 18th century and close political and economic trade relations between the Grand Duchy of Lithuania and Livonia.

The study revealed two groups of décor elements: some of them came from the Gothic period and were still used during the Renaissance, while completely different motifs came into use when the promotion of the Classical Antiquity culture began in the 16th century. Based on the surviving examples in Poland, it can be stated that **Mariological** chandeliers may have still existed in Lithuania and Latvia in the Renaissance. Some of the most archaic zoomorphic motifs of a **deer** and a **lion's head** were already used in the Gothic era. Not a few chandeliers containing the latter element have survived in Latvia; therefore, it is probable that they also existed in Lithuania. A **dolphin** frequently found in the décor of chandeliers from the 16th and 17th centuries was considered a symbol of Christ the Saviour in the art of early Christianity. Chandeliers with **serpent arms** that are relatively rare in Europe have survived in Lithuania. **This polysemantic symbolism of décor has originated from the Netherlands.** Lithuanian museums store four chandeliers with this décor from the 16th and 17th centuries. A large number of chandeliers with a **double-headed eagle** have survived in Lithuania and Latvia. They were widespread throughout Europe and could express sympathies for or dynastic, administrative relations with any empire. The abundant heritage of chandeliers with this motif in Christian sacral buildings also suggests a broader, i. e. sacral meaning of the double-headed eagle. During the Renaissance and later in the Baroque period, allegorical **motifs of the Classical mythology** started appearing in the décor of chandeliers. One of the most popular gods of **ancient Rome** was **Jupiter**. He was associated with the element of fire and Heavenly Light. Sirens were also a

⁹⁷ This research is/was funded by the European Social Fund under the measure No 09.3.3-LMT-K-712-19-0135 "Manufacturing, Development and Survival of Brass Chandeliers from the 16th to 18th Century: Case Studies in Lithuania and Latvia".

popular element of décor in chandeliers. In the 16th to 18th century, the tops of the chandeliers were sometimes decorated with **sculptures of soldiers** of various periods, which can be interpreted as symbolising the doers of justice and the maintainers of the Divine Order on earth. From the 16th to 18th century, the decorations of bronze chandeliers in Lithuania and Latvia included figurative décor elements and **floral motifs** that complemented the composition: shoots, buds or flower blossoms.

The study revealed that the motifs used to decorate the tops of the chandeliers were not random but rather important elements with a symbolic meaning relevant for that period. These could be allegorical motifs of décor symbolising fire/Heavenly Light, motifs symbolising the Divine Order on earth or Divine Patronage, as well as heraldic décor elements denoting political relationships or sympathies.

Keywords: chandeliers, bronze, Lithuania, Latvia, Renaissance, Baroque